

ПОНЯТТЯ І СУТНІСТЬ ТРУДОВИХ ГАРАНТІЙ ПРАВ ПРАЦІВНИКІВ

CONCEPTS AND ESSENCE OF LABOUR GUARANTEES OF EMPLOYEES RIGHTS

Добріюгло О.В., студентка II курсу

Інститут післядипломної освіти

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

У статті проаналізовано поняття і сутність гарантій трудових прав працівників. Актуальність дослідження полягає в тому, що у науковій літературі неодноразово зазначалося, що для побудови правової держави та утвердження принципу верховенства права необхідно, щоб у відносинах між людиною і державною владою вирішальне значення мали природні, невід'ємні права і свободи людини, а верховенство Конституції було однією з вирішальних складових частин правової держави і верховенства права. Як відомо, характерною особливістю становища громадянина в суспільстві є всебічна забезпеченість реального здійснення широкого кола наданих йому демократичних прав і свобод, що закріплені в нормах чинного законодавства. Фактичне забезпечення прав і свобод досягається насамперед створенням необхідних економічних і політичних умов у країні, доповнених спеціальними юридичними засобами.

Одним із найбільш важливих засобів такого забезпечення є юридичні гарантії. Без створення широко розвинутої системи ефективних гарантій неможливо забезпечити кожному громадянину безперешкодне здійснення всього комплексу наданих йому трудових прав.

З огляду на це реалізація особою права на працю як конституційного права кожної людини вимагає особливих юридичних гарантій його забезпечення. Питання юридичних гарантій прав та свобод людини у загальному контексті проблематики його правового положення залишаються одними із самих актуальних, особливо на сучасному етапі формування в Україні правової державності. Беручи до уваги вищенаведене, актуальність цього дослідження є очевидною. Методи дослідження становлять загальнотеоретичні методи та підходи до визначення гарантій трудових прав працівників. У трудовому законодавстві слову «гарантія» надається різне значення. Ми пропонуємо таке визначення: гарантії – це закріплені в законодавстві умови та засоби, що забезпечують суб'єктам трудових і похідних від них правовідносин реальні можливості для охорони, безперешкодного здійснення, відновлення (у разі порушення) їх суб'єктивних прав і належного виконання ними обов'язків.

Ключові слова: гарантії, заपुरука, працівники, умови праці, обов'язки держави, захист трудових прав.

The article analyses the concept and essence of guarantees of employees' labour rights. The relevance of the study is manifested in the scientific literature has repeatedly stated that the construction of the rule of law and the establishment of the rule of law, it is necessary that in relations between man and state power is crucial to the natural, inalienable rights and freedoms of man, and the rule of the Constitution was one of the crucial components of the rule of law and the rule of law. As is known, a characteristic feature of the position of a citizen in society is the comprehensive security of the actual exercise of a wide range of democratic rights and freedoms granted to him, which are enshrined in the rules of the current legislation. The actual protection of rights and freedoms is achieved, first of all, by creating the necessary economic and political conditions in the country, supplemented by special legal means.

Legal safeguards are one of the most important means of providing this. Without the creation of a well-developed system of effective guarantees, it is impossible to guarantee to every citizen the unobstructed exercise of the full range of labour rights granted to him.

In view of this, the realization by the person of the right to work as a constitutional right of each person requires special legal guarantees of its security. Questions of legal guarantees of human rights and freedoms in the general context of the problem of its legal status remain one of the most urgent, especially at the present stage of the formation of legal statehood in Ukraine. In view of the foregoing, the relevance of this study is obvious. Research methods are general theoretical methods and approaches to determining the guarantees of workers' labour rights. The word "guarantee" has a different meaning in labour law. We offer such a definition, guarantees are the conditions and means enshrined in the legislation, which provide the subjects of labour and related relations with real opportunities for the protection, unimpeded exercise, restoration (in case of violation) of their subjective rights and the proper fulfillment of their obligations.

Key words: guarantees, pledge, employees, working conditions, state responsibilities, protection of labour rights.

Слово «гарантія» означає «забезпечення, заपुरука». Гарантувати – означає «забезпечувати, ручатися, встановлювати гарантії». Крім того, термін «гарантія» вживається для позначення засобів, за допомогою яких здійснюється забезпечення. Називають гарантіями також умови, необхідні для реалізації тих чи інших прав.

Гарантії в трудовому праві – це передбачені правовими нормами правила, які гарантують права осіб у процесі виникнення, існування, зміни та припинення трудових правовідносин.

У широкому розумінні поняттям гарантії охоплюється вся сукупність об'єктивних і суб'єктивних чинників, що спрямовані на реалізацію прав і свобод громадян, на усунення можливих причин і перешкод їх неповного або неналежного здійснення і захист прав від фактів порушень, що є, на жаль, непоодинокими в наші дні. Ці чинники дуже різноманітні. Стосовно процесу реалізації прав і свобод, то вони виступають як умови, засоби, способи, прийоми та методи правильного його здійснення. Тому під гарантіями слід розуміти умови й засоби, що забезпечують фактичну реалізацію й усебічну охорону прав і свобод усіх і кожного зокрема [1, с. 214].

Можна дати таке визначення гарантій здійснення (в тому числі охорони й відновлення) трудових прав громадян: гарантії – це закріплені в законодавстві умови та засоби, що забезпечують суб'єктам трудових і похідних від них

правовідносин реальні можливості для охорони, безперешкодного здійснення, відновлення (у разі порушення) їх суб'єктивних прав і належного виконання ними обов'язків.

Вищезазначені трудові гарантії, що забезпечують реалізацію наданих робітникам прав, мають як нематеріальний (наприклад, збереження місця роботи, посади), так і матеріальний (збереження середнього заробітку) характер. Призначенням грошових сум, що здійснюються за цей час, є забезпечення збереження середнього заробітку робітника (повністю чи частково), а також попередження втрати цього заробітку.

Отже, вони є формою реалізації юридичної гарантії права робітників на недопущення зниження або втрати доходів останніх та забезпечують його шляхом збереження середньої заробітної плати робітників, мають матеріальний характер, а тому такі виплати необхідно визнавати гарантійними та визначати у правових нормах як гарантійні виплати.

Підкреслимо, що в юридичній літературі трапляються неоднозначні тлумачення самого терміна «гарантія».

На думку С.С. Алексеєва, гарантіями є «умови й особливі юридичні механізми, покликані забезпечити фактичну реалізацію законоположень» [2, с. 124]. Як «засоби, за допомогою яких втілюється, охороняється, а у випадках порушення відновлюється режим законності» визначає юридичні гарантії П.М. Рабінович [3, с. 83].

На думку Л.В. Котової, гарантії прав та свобод – це обов’язки держави захищати людину, створювати правові, соціальні і культурні умови для реалізації її прав і свобод, а також діяльність міжнародних і державних організацій із захисту прав людини [4, с. 507–508].

Гарантії, вважає О.П. Рудницька, являють собою соціально-політичне та юридичне явище, яке характеризують три складники:

1) пізнавальний, що дає змогу розкрити предметні теоретичні знання про об’єкт їх впливу, отримати практичні знання про соціальну і правову політику держави;

2) ідеологічний – використовуваний політичною владою як засіб пропаганди демократичних ідей всередині країни та за її межами;

3) практичний, що визнається як інструментарій юриспруденції, передумова задоволення соціальних благ особи. Виходячи з цього, автор визначає гарантії як: систему соціально-економічних, політичних, юридичних, організаційних передумов, умов, засобів і способів, що створюють можливості особистості для здійснення своїх прав, свобод, інтересів [5, с. 175].

Однак не можна повною мірою погодитися з думкою цього автора у зв’язку з тим, що необхідно враховувати четвертий складник цього соціально-політичного та правового явища, а саме психологічний, оскільки, отримавши юридичну консолідацію в нормах законодавчих актів, гарантії допомагають зрозуміти захист людини, її прав та свобод, створюючи психологічну впевненість людини.

На думку М.М. Феськова, гарантіями є система соціальних умов і спеціальних засобів, за допомогою яких здійснюється життя в суспільстві. Кожна демократична держава прагне побудувати цілісну систему гарантій реалізації прав і свобод своїх громадян, оскільки саме вони забезпечують реальну можливість використовувати надані законом права і свободи [6, с. 132].

О.Ф. Скакун під гарантіями прав, свобод та обов’язків людини та громадянина розуміє систему соціально-економічних, політичних, юридичних умов, способів та засобів, які забезпечують їхню фактичну реалізацію, охорону та надійний захист [7, с. 82]. Коли немає гарантій, то права, свободи та обов’язки людини і громадянина приймають форму «заяв про наміри», які не мають жодної цінності ні для особистості, ні для людства. Подібне визначення можна зустріти й у Л.П. Гарчевої і О.Н. Ярмиша, яке зводиться до того, що гарантії основних прав і свобод громадян є системою норм, принципів, умов і вимог, які забезпечують додержання прав, свобод і законних інтересів громадян.

На думку О.М. Руєва, гарантії – це відповідні умови і засоби, що сприяють втіленню в життя проголошених прав, свобод та обов’язків [8, с. 239].

Аналізуючи всі ці поняття гарантій, слід зробити висновок, що в літературі можна зустріти найрізноманітніші ознаки, що становлять їх основу: «засоби», «заходи», «механізм», «норми права», «умови», «обов’язки держави», «систему умов, способів, засобів». Усі ці думки правильні і мають право на існування, однак слід виділити загальні, спільні риси всіх формулювань.

Спільним є те, що гарантіями є:

1) умови, за яких всебічно реалізуються права і свободи особи;

2) система засобів, за допомогою яких забезпечується охорона прав і свобод особи.

Отже, під гарантіями автори розуміють систему умов і засобів, за допомогою яких забезпечується додержання прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина.

Відносини у суспільстві за своєю сутністю забезпечуються не одним видом гарантій, а значною їх сукупністю, які утворюють відповідну систему умов і засобів (гарантій), що забезпечують задоволення прав та інтересів людини. Основною функцією системи гарантій є вико-

нання зобов’язань державою та іншими суб’єктами в сфері реалізації прав особистості. Об’єктом гарантій виступають суспільні відносини, пов’язані з охороною та захистом прав людини, задоволенням майнових і немайнових інтересів громадян. Поняття гарантій відбиває досконалість законодавчої техніки, різноманіття форм мови закону.

Також можна підкреслити, що натепер загально визначеними є виділення в системі гарантій двох її груп: загальних (економічних, політичних, ідеологічних, соціальних, організаційних) і спеціальних (юридичних чи правових).

Одна з вирішальних переваг демократії загалом, усіх її елементів, прав та свобод міститься у реальності гарантій. Стосовно прав та свобод реальність означає таке їх становище, коли кожний громадянин не тільки по закону, але й фактично наділений цими правами та свободами, може по своїй волі як у суспільних, так і в особистих інтересах користуватися та розпоряджатися наявними у нього можливостями, захищати їх від порушень та вимагати від компетентних органів відновлення цих прав. Ця реальність прав та свобод громадян, як ішлося раніше, забезпечується цілою системою різноманітних економічних, соціальних, політичних, ідеологічних, організаційних та інших гарантій.

Загальною характерною ознакою гарантійних виплат є їх призначення – збереження або недопущення зниження заробітку робітника. Забезпечення збереження заробітку робітника, який з поважних причин не виконує покладені на нього обов’язки або звільнений від їх виконання, є предметом особливої правомочності робітника і особливою обов’язком роботодавця, що виникають у сторін трудового договору. Ця ознака дасть змогу у певних випадках за наявності передбачених законодавством явищ змішаного типу відокремити від них гарантійні виплати.

Спільними рисами усіх виплат, що здійснюються роботодавцями на користь робітників, є те, що вони мають матеріальний характер, тобто здійснюються у грошовій формі.

Далі відзначимо, що в зазначеній системі гарантій важливе місце посідають юридичні гарантії. Структура юридичних гарантій включає в себе, по-перше, юридичні акти, тобто закони, підзаконні та інші нормативні акти, які містять норми про права і свободи людини; по-друге, організаційно-правову діяльність суб’єктів права; по-третє, спеціальні гарантуючі методи впливу на суспільні відносини, тобто правотворчі, правореалізуючі та контрольно-наглядові процеси, спрямовані на забезпечення прав і свобод людини.

Щодо питання про те, що саме вважати юридичними гарантіями, є різні думки. Розкриваючи це поняття, насамперед необхідно зупинитися на питанні про розуміння категорії «юридичні гарантії», тобто зробити декілька методологічно значимих висновків і зауважень.

Метод правового регулювання суспільних відносин як одна із складових частин вбирає в себе міри та засоби юридичного забезпечення суб’єктивних прав. До їх числа належать і юридичні гарантії трудових прав робітників. Мета встановлення юридичних гарантій – забезпечити неухильне дотримання законів та інших нормативних актів, забезпечити найбільш повне здійснення представлених робітником прав та свобод.

Ці гарантії необхідні частково і для того, щоб виключити або у крайньому разі звести до мінімуму випадки порушення законів, прав громадян.

Якщо під гарантіями розуміти засоби забезпечення реального здійснення суб’єктивних прав, то, визначаючи гарантії в юридичному змісті, важливо віддзеркалити їх правову специфіку, що полягає не тільки в проголошенні тих або інших засобів як гарантозабезпечуючих у нормах права, але й у реальній дії засобів за допомогою апарата примусу. Для того щоб потенційна можливість

була реально здійснювана, щоб держава мала можливість чинити активний вплив на поведінку суб'єктів прав, вона мусить мати різні засоби, за допомогою яких здійснюється цей вплив. Тільки в цьому разі правові гарантії будуть носити характер діючих засобів, засобів, «якими охороняються і захищаються права громадян, припиняються й усуваються їхні порушення, відновлюються порушені права».

Досі трапляються різноманітні погляди на поняття «юридичні гарантії». На думку І.О. Тубелець, загалом правові гарантії – це встановлені законом засоби безпосереднього використання, додержання, встановлення і застосування норм права [9, с. 72].

Л.В. Солодовник відносить юридичні гарантії до спеціальних і зазначає, що це – надання державою формальної (юридичної) загальнообов'язковості тим умовам, які необхідні для того, щоб кожна людина могла скористатися своїми конституційними правами і свободами. Юридичні гарантії встановлюються державою в Конституції, нормах поточного законодавства, їх метою є реальне забезпечення правовими засобами максимального здійснення, охорони й захисту прав і свобод громадян [10, с. 71].

Юридичні гарантії – це норми права, які передбачають у своїй сукупності правовий механізм, покликаний сприяти реалізації законів. Якісна характеристика юридичних гарантії передбачає оцінку всієї чинної системи права загалом з точки зору повноти охоплення правовим інструментарієм усіх найбільш важливих взаємин державних органів та громадян, а також громадян між собою.

Л.І. Лазор до юридичних гарантії відносить норми матеріального і процесуального права, норми, які встановлюють організаційні форми діяльності і взаємин органів держави та громадян [11, с. 3–4].

Отже, юридичні гарантії – це встановлений державою порядок діяльності державних органів та установ, громадських організацій, спрямований на попередження й припинення посягань на права громадян, на відновлення цих прав і залучення до відповідальності за порушення цих прав.

Юридична енциклопедія України трактує юридичні гарантії прав і свобод людини та громадянина як: правові норми та інститути, що забезпечують можливість безперешкодного здійснення прав особи, їх охорону, а в разі протиправних посягань – захист і поновлення юридичної гарантії, встановленої Конституцією та іншими законами України.

Встановлені державою спеціальні юридичні засоби, що забезпечують реалізацію і захист прав та законних інтересів людей, у своїй сукупності становлять юридичні гарантії свободи особистості. І як надалі підкреслюється, юридичні гарантії за своєю природою, за роллю в механізмі забезпечення свободи належать до політичних. Однак ми не можемо погодитись з цією думкою, адже зміст у юридичних гарантії прав і свобод людини і гро-

мадянина ширший лише за політичні відносини, оскільки вони нерозривно пов'язані із сімейними, виробничими, комерційними та іншими відносинами між людьми. Не випадково юридичне оформлення отримують по мірі необхідності не тільки політичні, але й інші гарантії прав і свобод.

М.В. Сорочишин вважає, що юридичні гарантії – це правові та організаційно-правові засоби і способи, за допомогою яких забезпечується реалізація прав та виконання обов'язків, передбачених законодавством. Вони являють собою складну систему взаємодіючих елементів, що дають змогу організувати різностороннє забезпечення, яке охоплює різні стадії реалізації прав та обов'язків, захист від посягань, поновлення порушених юридичних прав [12, с. 83].

Хочемо зауважити, що право і законність покликані забезпечити правомірність дій суб'єктів, а не тільки попередити чи покарати винних у порушенні закону. Це повною мірою стосується юридичних гарантії, які мають забезпечити справжню реальність проголошених державою прав та свобод особистості, і досягають цього результату перш за все шляхом надання юридичних засобів, що забезпечують найбільш повне здійснення прав і свобод громадян. Адже реалізація прав і свобод буде найбільш ефективною тоді, коли в нормах права будуть ясно і чітко визначені межі прав і свобод, основи їх виникнення та порядок реалізації, а не тільки регламентація порядку і форми її охорони та захисту.

Таким чином, підтримуючи зазначених авторів, вважаємо, що нерозривно пов'язані з державою юридичні гарантії знаходять своє відображення у правових актах, які приймаються державними органами і являють собою сукупність умов та спеціальних правових способів і засобів, які визначають умови і порядок реалізації безперешкодного здійснення прав і свобод особи, а також їх охорону, захист і відновлення у разі порушення.

Крім того, слід зауважити, що реальне здійснення трудових прав і виконання обов'язків робітників, як основних суб'єктів правовідносин у сфері роботи, залежить від усієї сукупності юридичних гарантії, передбачених у нормах трудового права. До них належать гарантії: трудових прав і обов'язків на стадії виникнення трудових і похідних від них правовідносин; забезпечення втілення прав та обов'язків у процесі реалізації трудових правовідносин та правовідносин-супутників; припинення трудових правовідносин з працівниками; і, нарешті, забезпечення відновлення порушених прав.

У трудовому законодавстві слову «гарантія» надається різне значення. Найголовніші з юридичних гарантії знаходять своє відображення у Конституції України та Кодексі законів про працю, де є спеціальна глава VIII – «Гарантії та компенсації». У більшості статей зазначеної глави термін «гарантія» вживається як синонім до слів «забезпечення» і «збереження».

ЛІТЕРАТУРА

1. Єрьоменко В. Правові форми реалізації громадянами права на працю. *Право України*. 2009. № 5. С. 239.
2. Алексеев С.С. Общая теория права : учебник Москва : ТК Велби, Изд-во «Проспект». 2008. 576 с.
3. Рабінович П.М. Основы заглавной теории права та держави : навчальний посібник. Вид. 9-е, зі змінами. Львів : Край, 2007. 192 с.
4. Котова Л.В. Основні трудові права робітника: правова природа та перспективи розвитку. *Форум права*. 2011. № 1. С. 507–515.
5. Рудницька О.П. Поняття та класифікація гарантійних виплат. *Актуальні проблеми держави і права*. 2011. Вип. 57. С. 175–182.
6. Феськов М.М. Трудове законодавство України і Європейська соціальна Хартія (переглянута): питання адаптації. Київ : Знання, 2005. 276 с.
7. Скакун О.Ф. Теорія права і держави : підручник. 2-ге видання. Київ : Алерта; ЦУЛ, 2011. 520 с.
8. Руєва О.М. Самозахист як одна з форм реального захисту трудових прав робітників. *Трудове право та проблеми соціального захисту населення в контексті правової держави*. Харків : Українська асоціація фахівців трудового права, 2010. С. 238–241.
9. Тубелець І. Порядок укладення трудового договору (контракту). *Праця і зарплата*. 2009. № 18. 128 с.
10. Солодовник Л. Юридичні факти – підстави виникнення трудових правовідносин. *Право України*. 2011. С. 71.
11. Лазор Л.І. Актуальні проблеми кодифікації трудового законодавства. *Актуальні проблеми права: теорія і практика* : зб. наук. праць. 2005. № 6. С. 3–8.
12. Сорочишин М.В. Нові форми прояву дискримінації у сфері роботи. *Трудове законодавство: шляхи реформування: матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф. Харків : Харк. нац. ун-т внутр. справ, 2013. С. 83.*